

მიცვალებულის დაკრძალვისა და გლოვის ტრადიციები

(გალის რაიონის ეთნოგრაფიული მასალების მიხედვით)

Burial and mourning rituals

(Based on ethnographic materials of Gali district)

ნინო ხარჩილავა

*სსიპ - ბათუმის ხელოვნების სასწავლო უნივერსიტეტი,
სასწავლო პროცესებს მართვის დეპარტამენტის უფროსი
ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი*

Nino Kharchilava

*LEPL – Batumi Art Teaching University, Head of Teaching Process
Management Department, Doctoral/PhD*

DOI: <https://doi.org/10.52340/gmg2023.01.15>

აბსტრაქტი: ნაშრომში გალის რაიონის ეთნოგრაფიულ მონაცემებზე დაყრდნობით შესწავლილია დაკრძალვისა და გლოვის წეს-ჩვეულებები. ადამიანის გარდაცვალება საზოგადოებისთვის მნიშვნელოვან მომენტს წარმოადგენს, რადგან იგი ოჯახთან, მის წევრებთან არის დაკავშირებული. ამასთან გარდაცვლილის მიმართ ზნეობრიობის გარდა, ოჯახის წევრთა უფლება-მოვალეობასა და ვალდებულებებსაც გულისხმობდა. ერთხელ ჩამოყალიბებული დაკრძალვისა და გლოვის წეს-ჩვეულებები, ეთნიკური ტრადიციებიდან გამომდინარე თაობიდან თაობას გადაეცემოდა, თუმცა, საუკუნეთა მანძილზე, დროთა ვითარებაში ცვლილებებსაც განიცდიდა. გალის რაიონის ეთნოგრაფიულმა ყოფამ ბოლო დრომდე მეტნაკლებად შემოინახა ძველი წეს-ჩვეულებები. ზოგი რიტუალი ინარჩუნებს ადრინდელ სახეს და თითქმის უცვლელად არის შემორჩენილი, მიუხედავდ იმისა, რომ ბევრ მათგანს ქრისტიანული მოძღვრება კრძალავს. გალის რაიონში მოპოვებული წეს-ჩვეულებები მთლიანად ემთხვევა ქართველი ერის მატერიალური და სულიერი კულტურის მონაცემებს და ამავე დროს ლოკალური თავისებურებების შემცველიცაა.

მიცვალებულის დაკრძალვისა და გლოვის წეს-ჩვეულებებთან დაკავშირებული რიტუალები ერთ-ერთი უძველესია მსოფლიო რელიგიურ სისტემებში. თემის წყარო-თმცოდნეობის საფუძველს ძირითადად ეთნოგრაფიული მონაცემები წარმოადგენს, რომლებიც ავტორის მიერ XX საუკუნის 90-იანი წლების შემდგომ გალის რაიონშია მოპოვებული. ეს მასალები შეჯერებულია ისტორულ წყაროების მონაცემებთან. საკითხთან დაკავშირებით პრობლემაზე მუშაობისას დავეყრდნით XVII საუკუნის კათო-ლიკე მისიონერის არქანჯელო ლამბერტის, ფრანგი მოგზაურის ჟან შარდენის, XX სა-უკუნის ცნობილი ისტორიკოსის სერგი

მაკალათიას, ეთნოგრაფ თედო სახოკიას და სხვა მეცნიერთა ეთნოგრაფიული მონაცემებს. ეთნოგრაფიული მასალების ანალიზი საფუძველს გვაძლევს ვიმსჯელოთ სიკვდილის მიზეზებზე, გარდაცვლილისა და სა-ზოგადოების დამოკიდებულებაზე, სიცოცხლის არსზე და ოჯახურ ურთიერთობებზე. ანალიზთან ერთად ნაშრომში პირადი საველე მასალების, დაკვირვებებისა და ანალიზის საფუძველზე გამოტანილია დასკვნები.

საკვანძო სიტყვები: ეთნოგრაფიული გალი, დაკრძალვის და გლოვის ტრადიციები.

Abstract: The paper represents burial and mourning customs studied based on ethnographic materials of Gali district. The death of a person is a significant occasion for society as it refers to the family and its members. Moreover, besides ethical responsibilities, it also included the duties and obligations of the family members. Due to moral traditions, once-established burial and mourning rituals have passed through the generations over centuries. However, they have gradually changed. The ethnographic life of Gali district has preserved old customs. Some traditions are almost originally kept up to now, even though most of them are prohibited by the Christian religion. Customs found in Gali district completely coincide with the data of material and spiritual culture of the Georgian nation, at the same time containing some local peculiarities.

Burial and mourning rituals are one of the most ancient rituals in the world's religious systems. The sources for this paper mainly are ethnographic data obtained by the author after the 30s of the XX century in Gali district. These materials are discussed together with historical sources. While studying the issue, we relayed ethnographic materials by French traveler Jean Chardin, a prominent historian in the XX century Sergi Makalatia, Ethnographer Tedo Sakhokia and other scientists. The analysis of ethnographic materials allows us to discuss the reasons for death, the attitude toward the dead and society, the essence of life and family relationship. Along with the analysis, the conclusions are drawn based on fieldwork materials, observations and analysis. Represented materials about burial and mourning rituals are not complete and thorough, however, they are new materials referring to the not studied issue in this region.

Key word: Ethnographic Gali, Burial and mourning rituals.

მიცვალებულის დაკრძალვასა და გლოვასთან დაკავშირებული წეს-ჩვეულებები ტრადიციული ყოფის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ნაწილია, რომელიც განსაკუთრებული კონსერვატიულობით ხასიათდება. ამ რიგის წესსა და რიტუალში მიცვალებული ოჯახთან, მის წევრებთან მჭიდროდ იყო დაკავშირებული, რაც ოჯახის წევრთა უფლება-მოვალეობასა

და ვალდებულებებსაც გულისხმობდა. ერთხელ ჩამოყალიბებული დაკრძალვისა და გლოვის წეს-ჩვეულებები, ეთნიკური ტრადიციებიდან გამომდინარე თაობიდან თაობას გადაეცემოდა, თუმცა, საუკუნეთა მანძილზე, დროთა ვითარებაში ცვლილებებსაც განიცდიდა. გალის რაიონის ეთნოგრაფიულმა ყოფამ ბოლო დრომდე მეტნაკლებად შემოინახა ძველი წეს-ჩვეულებები. ზოგი რიტუალი ინარჩუნებს ადრინდელ სახეს და თითქმის უცვლელად არის შემორჩენილი, მიუხედავად იმისა, რომ ბევრ მათგანს ქრისტიანული მოძღვრება კრძალავს. გალის რაიონში მოპოვებული წეს-ჩვეულებები მთლიანად ემთხვევა ქართველი ერის მატერიალური და სულიერი კულტურის მონაცემებს და ამავე დროს ლოკალური თავისებურებების შემცველიცაა.

საკვლევი თემის წყაროთმცოდნეობის საფუძველს ძირითადად ეთნოგრაფიული მონაცემები წარმოადგენს, რომლებიც ავტორის მიერ გალის რაიონში წლების მანძილზე იკრიბებოდა. ჩვენთვის ეთნოგრაფიულად ხელმისაწვდომი პერიოდი მოიცავს იმ მასალებს, რომლებიც გალის მცხოვრებთა მეხსიერებამ ბოლო დრომდე შემოინახა.

გარდაცვალება ტრაგიკულ მომენტად აღიქმებოდა, თუმცა მაშინვე იწყებოდა ერთგვარი თადარიგი, რომელიც მთელი რიგი სხვადასხვა სახის საკითხების გათვალისწინებას გულისხმობდა. ამ საკითხების მოგვარებაში ოჯახთან ერთად ჭირისუფალიც იყო ჩართული.

მომაკვდავთან ოჯახის წევრები და რამდენიმე ადამიანი რჩებოდა, მომაკვდავ ადამიანს ანთებულ სანთელს ხელში ჩაუდებდნენ და კარ-ფანჯრებს ადებდნენ, რომ მიცვალებულის სული სახლიდან დაუბრკოლებლად უნდა გასულიყო. გარდაცვლილის ოჯახში მარწკინალი - გამპატიოსნებელი მოდიოდა, რომლის ფუნქციას ოჯახის წევრი ან მეზობელი ასრულებდა. მარწკინალი თვალს უხუჭავდა, ყბას აუკრავდა, ფეხებს (ტერფი) შეუკრავდა, ტანსაცმელს ჩააცმევდა, მოაწესრიგებდა, მარჯვენა ხელს გულზე დაუწყობენ და აუცილებლად ხელში ფულს ჩაუდებენ (დღეს ფულთან ერთად ზოგჯერ ჯვარიც ფიქსირდება) და მისაღები ოთახის (ზალა) შუაგულში დაასვენებდნენ - თავით აღმოსავლეთით. ამის შემდეგ ოჯახის წევრი ქალები კვილის, ხოლო მამაკაცები ხმამაღალ მოთქმას იწყებდნენ. ქალები მწუხარების ნიშნად სახესაც იკაწრავდნენ, ხელებს თავში იცემდნენ. კვილის ხმაზე მეზობლად მცხოვრები ნათესავები და მეზობლები მათთან მირბოდნენ.

მიცვალებულის დატირება, რთული სახის ქცევებს ითვალისწინებდა, რომელიც შესრულების წესის მიხედვით სხვადასხვანაირია და ფორმის, შინაარსის თვალსაზრისითაც მეტნაკლებად განსხვავდებიან ერთმანეთისაგან. გარდაცვლილის დატირების რამდენიმე სახეს განასხვავებენ: თვალუა - დათვლით, ზარით, ხმით, ძახილით, ქვითინით, მოთქმით ტირილი და სხვა. ყველაზე უფრო ცნობილი და გავრცელებული იყო ხმით ტირილი. ხმით მოტირალი ყოველ დატირებაში ახალ-ახალ ტექსტს ქმნის იმპროვიზაციულად. ეს ტექსტები ერთმანეთისაგან განსხვავდებიან, რამდენადაც სხვადასხვა პიროვნებებს ეძღვნება. თვალუა - მიცვალებულის ნათესავი, არა ხმით მოტირალი ქალისგან სრულდებოდა. თვალუა უცრემლოდ

დატირებაა, რომელიც ზოგადქართული მოვლენაა (მაკალათია, 1984:197; ხმით ნატირლები, 2002:10). ზარს მოტირალთაგან შემდგარი გუნდი უსიტყვოდ გალობდა და მხოლოდ ისმოდა: „ვაი, ვაი.“ ზარი გუნდურ შესრულებას გულისხმობს (სახოკია, 1956:123; ხი-ზანიშვილი, 1940:5). გუნდური მოთქმით - ზარით მიცვალებულის დატირება გავრცელებული იყო საქართველოს სხვა კუთხეებშიც (გიორგაძე, 1987:46, წულაძე, 1971:210).

ადამიანის გარდაცვალებისა და ოჯახის მიერ შეცხადების შემდეგ, ოჯახის უფროსი გამოყოფდა პიროვნებას - **მაგინაფალს**, იგივე შემტყობინებელს, რომელსაც შორს მცხოვრები ნათესავებისთვის უბედური ამბის და დაკრძალვის თარიღის შეტყობინება ევალეობდა. მაგინაფალს მიჰქონდა გარდაცვლილის რაიმე ნივთი ნიშნისათვის. პირველად მიდიოდა ვისთვისაც უნდა შეეტყობინებინა, იმის ახლო მეზობელთან, ეტყოდა ვინ გარდაიცვალა, ამის შემდეგ მეზობელთან ერთად მიაღებოდა ნათესავის ჭიშკარს ვისთვისაც უნდა ეცნობინებინათ კონკრეტული ადამიანის გარდაცვალება. მასპინძელი ყველაფერს ხვდებოდა და ჭიშკართან სწრაფად მიდიოდა, რომ გაეგო ვინ გარდაიცვალა. მიცვალებულის ნაქონი ნივთი, რომელიც მაგინაფალს ეჭირა ხელში, დაახლოებით მაინც კარნახობდა ახლობლებს, თუ ვინ იყო გარდაცვლილი. იგი გაგებისთანავე იწყებდა მიტანილ ნიშანზე ხმამაღალ კვილსა და ტირილს, რომ იქ მცხოვრებ ნათესავებს სამძიმარი გამოეხატათ. მაგინაფალი დაკრძალვის დღეს შეატყობინებდა მათ და უკან ბრუნდებოდა. მაგინაფალს არ გაუშვებდნენ იმ ოჯახში, სადაც არ შეიცხადებდნენ.

ძველად, ვინც არ უნდა ყოფილიყო მიცვალებული, მამაკაცი თუ ქალი, მაინც მის სახელზე ცხენს გარდაცვალების დღესვე შავ სატინას გადააფარებდნენ და ეზოში გამოსაჩენ ადგილას დააყენებდნენ. თუ მამაკაცი იყო გარდაცვლილი, მამაკაცის უნაგირს, ხოლო თუ ქალი იყო გარდაცვლილი, ქალის უნაგირს დაადგამდნენ. დღეს მამაკაცის გარდაცვალებისას ეზოში მის კუთვნილ მანქანას შავ ნაჭერს გაუკეთებენ (გარდაცვლილის გადიდებულ სურათს დადებენ) და გასვენების დღეს სასაფლაოზე გაჰყავთ.

დაკრძალვის დღეს საკმაოდ მრავალრიცხოვანი ხალხი იყრიდა თავს გარდაცვლილის სახლში. ნათესავები **მოზარუბთან** - მოზარუბთან ერთად მოდიოდნენ. პირველ რიგში ქალები იდგნენ, ქალს, რომელიც კვილით შემოდიოდა, თან ახლდა ორი ქალი, თავი რომ არ დაეზიანებინა. შემდეგ მწკრივში მამაკაცები იდგნენ.

ოჯახი დასაფლავების შემდეგ წლის (ზოგჯერ რამდენიმე წელი) განმავლობაში ნიშანს გამართავდნენ და გეკულა (ისეთი დღე, როდესაც, ხალხის წარმოდგენით, შენალოცი ჭრის) დღეებში ტიროდნენ. ნიშანზე ტირილს კათოლიკე მისიონრებიც ადასტურებდნენ სამეგრელოში (ლამბერტი 1991:59-66; შარდენი, 1975:201).

გალის რაიონში ძველად სასაფლაოები გამართული ყოფილა ეკლესიების ტერიტორიაზე (სახოკია, 1896), მაგრამ XVIII-XIX საუკუნეებში ოჯახის უზუცესებს თავიანთ საკარმიდამო

ადგილზე ასაფლავებდნენ. საკარმიდამო ტერიტორიაზე დღესაც ფიქსირდება ოჯახის წევრის დასაფლავება.

მიცვალებულს გასვენების წინა ღამე დაბანდნენ. ყველაფერს ახალ ჩააცმევდნენ და კუბოში ჩაასვენებდნენ. კუბოში ჩაულაგებდნენ სხვადასხვა ნივთებს. გასვენების დროს ტახტს, რომელზედაც ესვენა გადააბრუნებდნენ. ოთახიდან გაყვანის დროს, დაკეტავენ იმ ოთახის კარს, სადაც მიცვალებული ესვენა და ფეხების მხრიდან კუბოს დაკეტილ კარზე სამჯერ კარს მიარტყამენ.

გასვენებამდე მიცვალებულის დატირებას - **გილანგარა** ეწოდებოდა. მიცვალებულის გასვენების დღეს ფაშატურში - **ფანჩატურში** დაასვენებენ. ეს არის ეზოში გამართული დიდი ფართობის გადახურული ნაგებობა (ერთჯერადი) რომლის მარჯვენა კუთხის სიღრმეში მიცვალებული ასვენია. მიცვალებულის **კკუდ**-თან - კუბოსთან ოჯახის წევრები და ახლო ნათესავები ორ მწკრივად სტატუსისა და უფროს-უმცროსობის მიხედვით იხდნენ. პირველ რიგში თავთან დედა, დები, ფეხთან მეუღლე, მეორე რიგში კი ახლობელი ნათესავები (მამიდა, დეიდა, ბიცოლა, რძლები და სხვ.) სხდებოდნენ. ჭირისუფალი მამაკაცები ფაშატურის მარცხენა მხარეს შესასვლელთან ფეხზე იდგნენ. ისინიც უფროს-უმცროსობის და სტატუსის მიხედვით: მამა, შვილები, ძმები და შემდეგ სანათესაო. კუბოს თავთან პატარა მაგიდაზე ტკბილეულობას, პურს, ჭიქით ღვინოს და არაყს დგამდნენ, სადაც მთელი დღის განმავლობაში სანთელი, ხშირად კელაპტარი ენთო. ტირილში მისული შედის ამ ნაგებობაში, ჩერდება მიცვალებულის წინ და თავს დაუკრავს, მერე შეტრიალდება მარცხნივ და მიდის მამაკაცებთან, ხელს ჩამოართმევს და ეტყვის **მეწყინ** - მეწყინა, რასაც ჭირისუფალი პასუხობს **საწყენ ვარლოლამდას** - საწყენი არ დაგემართოს.

ონგარ-ში - სატირალში დაკრძალვის დღეს მომტირალთა ნაკადის მოწესრიგება ევალება ორი კაცისაგან (ხშირად ქალი და კაცი) შემდგარი **მიმანგარაფალს** - ესაა ადამიანი, რომელსაც გასვენების დღეს გამოყოფს ჭირისუფალი. **მიმანგარაფალი** სტუმარ-მოტირალთა ჯგუფს ჭიშკართან ხვდებოდნენ. თმაგაშლილ ქალებს აქეთ-იქით ამოუდგებოდნენ და სატირლად მიჰყავდათ. ისინი ყურადღებას აქცევდნენ, რომ ქალებს მწუხარების დასამტკიცებლად, რაიმე ზედმეტი არ მოემოქმედებინათ. ყვავილებს გამოართმევდნენ. რესპოდენტების თქმით ეს ყვავილები ქაღალდისგან იყო გამზადებული, რომელსაც „ვენოკს“ ეძახდნენ. დროთა განმავლობაში „ვენოკი“ ცოცხალმა ყვავილებმა შეცვალა. ნათლიას ტირილში მოზარუესთან ერთად აუცილებლად უნდა მოეტანა შავად მორთული კელანტარი - კელაპტარი. ეს **კელაპტარი** მიცვალებულის თავთან მდგარ მაგიდაზე მთელი დღის განმავლობაში უნდა დაენთოთ.

როგორც ძველად ისე ახლაც ფაშატურში მიცვალებულის დატირება ჭირისუფალს გარდაცვლილის პატივისცემად მიაჩნდა, რადგან შორიდან მოსულ ჭირისუფალს საშუალება ჰქონდა ახლოს ყოფილიყო და პატივი ეცა მიცვალებულისთვის. ძველად თუ ჭირისუფალი

ფიქრობდა სახლში ვერ დაეტეოდა ბევრი მოსული ჭირისუფალი. დღეს, გალის რაიონში კონფლიქტის შედეგად ოჯახები გადამწვარია და ოჯახი ვალდებულია გამართოს ფაშატური, რომ თავისი მიცვალებული პატივისცემით დაიტეროს.

მიცვალებულის გამოსამშვიდობებელი პირველი სიტყვა ოჯახის უფროსს ან გვარის უფროსს ეკუთვის, ხოლო მის შემდეგ ვინც ისურვებს ყველას.

სამარის გამჭრელს **მესაფლე** - მესაფლავე ჰქვია. მესაფლავეებს ოჯახის უფროსი დილას ადრე აფრთხილებდა, რომელიც ახლობელი უნდა ყოფილიყო, მაგრამ ერთი აუცილებლად მოგვარე. მესაფლავეები კენტი უნდა ყოფილიყვნენ (ხშირად სამი ფიქსირდება). შემდგომ ეს მესაფლავეები მიცვალებულისთვის განკუთვნილ მიცვალებულის მოსახსნიებელი სუფრის საპატივცემლო პიროვნებები იყვნენ და მათ სადღეგრძელოს აუცილებლად ცალკე იტყოდნენ. სასაფლაოზე მესაფლავეებს საგვარეულოს ტერიტორიაზე უკვე მომზადებული ჰქონდათ საფლავი. სამარესთან ჭირისუფლები მიცვალებულს უკანასკნელად ეთხოვებოდნენ. შემდეგ კუბოს სამარეში უშვებდნენ.

სასაფლაოდან დაბრუნების შემდეგ სახლში ქელები იმართებოდა. სასაფლაოდან მობრუნებულ სტუმრებს ეზოში ღვინონარევი წყლით ხელს დააბანინებდნენ.

მიცვალებულის დაკრძალვის ერთ-ერთი მთავარი ნაწილი გალის რაიონში არის **ონგარიშ სუფრა** - ჭირის სუფრა. ქელები ყოველდღე იმართებოდა, განსაკუთრებით შორიდან მოსული სტუმრებისთვის. გასვენების დღეს ქელები გასვენებამდე შუა დღისით იწყებოდა, ვინც მოვიდოდა მათ სუფრასთან იწვევდნენ. შორიდან მოსულ ხალხს უკან დღის სინათლით დაბრუნების საშუალებას აძლევდნენ. ქელების დამთავრებისთანავე დაიწყებოდა მიცვალებულის დატირება. ოთახიდან ან ფაშატურიდან, სადაც მიცვალებული ესვენა, ყველას გამოიყვანდნენ მიცვალებულს ეზოში გამოასვენებდნენ, იქვე ემშვიდობებოდნენ. ყველა ვინც მიდის პანაშვიდზე ან გასვენებაში აუცილებლად მიიპატიჟებდნენ სუფრაზე. თავი კაცი რომელსაც აბარია ეს თანამდებობა ტირილში მობრძანებულთ ეუბნება **ჭირქას გეგლუკუნათ** - ჭიქა წავაქციოთ, რაც ნიშნავს იმას, რომ ტირილში მოსულმა ქალმა თუ კაცმა აუცილებლად სუფრასთან დაჯდეს და ერთი ჭიქა წაუქციოს მიცვალებულის სახელზე. ახლა ხშირად ხდება, რომ ამ სუფრაზე თუ დიდხანს არ დარჩება ბოდიშს მოიხდის შევა იქ სადაც სუფრაა (შეფაში) გაშლილი და პურის ნატებს ღვინით სავსე წიქაში დაასველებს ან პირიქით პურის ნატებზე ღვინოს დაასხამს და იტყვის **ღორონთ განათლას** - ღმერთმა გაანათლოს, ამით გამოხატავს მიცვალებულის პატივიცემას, მიუხედავად იმისა რომ სუფრაზე არ ჯდება. სანამ მიცვალებული სახლში იყო, ჭირისუფლებისთვის საკვები რიგის მიხედვით მეზობლად მცხოვრებ ნათესავებს და მეზობლებს მიჰქონდათ. მეზობლები და ახლო ნათესავები ოჯახს ყველანაირად ეხმარებოდნენ. დღემდე არსებობს **სადილიშ მინოღალა** - სადილის შეტანა. ეს იყო გარდაცვლილის ოჯახში მეზობლებისგან მიცვალებულის გასვენებამდე ჭირისუფალისთვის

სადილი მიტანის წესი.

დასაფლავების მესამე დღეს **კილემ განწყუმ** - მკლავის გახსნა ეწოდებოდა, რომელიც ჭირისუფლისათვის სახსნილო საკვების მიღების ნებართვას იძლეოდა. ამ დღეს იხვსა და ქათამს დაკლავდნენ, რომ სუფრაზე ხორციანი საკვები დაედგათ. იხვის დაკვლევა აუცილებელი იყო, რომელსაც მიცვალებულისთვის განკუთვნილ ტაბაკზე - მაგიდაზე დადებდნენ. რესპოდენტთა გადმოცემით იხვი ქვეწარმავალს მიირთმევს და ამით მიცვალებულთან სამარეში ქვეწარმავლებს არ მიუშვებს. იხვის თავს და ფეხებს სასაფლაოზე წაიღებდნენ და დამარხავდნენ. ოჯახში მთელი წლის განმავლობაში რაც საკვები კეთდებოდა, პატარა მაგიდაზე იდგმებოდა, სანთელი ინთებოდა, იქიდან ალებულ კერძს ბავშვებს აჭმევდნენ.

ჟარნეჩს - ორმოცს, გარდაცვალებიდან მეორმოცე დღეს აწყობდნენ. ამ დღეს ნათესავ-მოკეთეები და აუცილებლად მესაფლავეები მოდიოდნენ. მოწვეული სტუმრები ოჯახში ჯერ ნიშანზე იტირებდნენ და მერე ოჯახის წევრებთან ერთად სასაფლაოზე გავიდოდნენ და იქაც დაიტირებდნენ. **კილემ განწყუმ** - მკლავის გახსნისა და **ჟარნეჩს** - ორმოცის და **წანაშდუდ** - წლისთავის დღეს ოჯახის წევრები და ნათესავები სასაფლაოს თეთრ მიტკალს გადააფარებდნენ და მიცვალებულს ისე იტირებდნენ.

მიცვალებულის მოსახსენიებელ სუფრაზე ხორცი აუცილებელი იყო, ამიტომ ჭირისუფლები საკლავს (ხარი, ცხვარი) კლავდნენ. დაკლული ცხოველის ტყავი და ფეხი აუცილებლად მიცვალებულისთვის განკუთვნილი მაგიდის ქვეშ ელაგა, რომელსაც მერე უკანა ეზოში დამარხავდნენ.

საინტერესოა ის ფაქტი, რომ მიცვალებულის სახელზე გამართულ ნიშანზე, რომელიც მთელი წლის განმავლობაში ელაგა ტახტზე, როგორც ცოცხალ ადამიანს, ისე დაიტირებდნენ. ასევე, თუ ნათესავი, რომელიც გარკვეული მიზეზის გამო ვერ დაესწო გასვენებას, ის აუცილებლად მოგვიანებით მივიდოდა ოჯახში, ნიშანზე იტირებდა და შემდეგ ოჯახის წევრებთან ერთად სასაფლაოზე გავიდოდა.

მიცვალებულის წლისთავის შემდეგ მამაკაცები წვერს იპარსავდნენ და თმას იჭრიდნენ. ამას არჩეული პიროვნება აკეთებდა, რასაც თუმამ მიკოხოთამა - თმის მოგდება ანუ თმის შეჭრა ეწოდებოდა. რჩეული რამდენიმე ადგილას მოაჭრიდა თმას მგლოვიარეს, იმ დღიდან იგი მისი ჩაფილი - მოგებული ხდებოდა. თუ მგლოვიარეს თმას მოაჭრიდა დიდა (დედა) - ჩაფილი, და - ჩაფილი, მუმა (მამა) - ჩაფილი, ჯიმა (ძმა) - ჩაფილი, სქუა (შვილი) - ჩაფილი ხდებოდა.

გარდა ამისა ოჯახს თავისი მიცვალებულისთვის საეკლესიო სულის კურთხევის დღეებში, საკვები მიჰქონდათ ეკლესიაში და აკურთხებდნენ (მაკალათია, 1941:286).

მაგრამ ისიც აუცილებლად უნდა აღინიშნოს, რომ თანდათანობით წეს-ჩვეულებები, რომელიც გლოვასა და დაკრძალვასთან იყო დაკავშირებული დროთა განმავლობაში იცვლებოდა.

სამგლოვიარო სამოსი ოჯახში იკერებოდა, რომელსაც **უჩაშ ჭკირუა** - შავის გაჭრა ეწოდებოდა. ოჯახის წევრები ძაძების შეკერვის შემდეგ ნარჩენი შავი ქსოვილის ნაჭრებით სახლისაივნისძელებს და სახლთან ახლომდგომ ხეებს გლოვის ნიშნად მორთავდნენ (შავიანიძე, 2015:168-168). დღეს გალის რაიონში ადამიანის გარდაცვალებისას კვილისა და ხმამაღალი მოთქმით ტირილის ტრადიცია ნელ-ნელა ქრება, მაგრამ ახალგაზრდის გარდაცვალებისას ჭირისუფლის მიერ ხმამაღლა დატირების შემთხვევები ხშირია. მიუხედავად ამისა, ამ ტრადიციის შესუსტების პროცესი მაინც იგრძნობა.

ძველად ნათესავებს და მოკეთეებს თუ **მაგინაფალის** - შემტყობინებელის დახმარებით გარდაცვალებისა და დაკრძალვის დღეს სიტყვიერად ატყობინებდნენ. XX საუკუნის მეორე ნახევარში კი მიცვალებულის ეზოში იდგა მაგიდა, სადაც იდო წერილი როდის იყო გასვენება. შემდგომ კი იბეჭდებოდა წერილი, სადაც ეწერა გარდაიცვალა ესა და ეს პიროვნება, პანაშვიდის და დაკრძალვის დრო და ეს წერილი ნათესავებთან (ეს წერილი განკუთვნილი იყო შორეული ნათესავებისთვის) მაგინაფალს მიჰქონდა.

ჭკუდს - კუბოს მიცვალებულისთვის ხშირ შემთხვევაში გარდაცვლილის ნათლია ან რომელიმე ახლო ნათესავი ამზადებინებდა საკუთარი ხარჯით, რომელსაც დაკრძალვის წინა ღამეს მოიტანდნენ, რადგან დღისით მოტანა არ შეიძლებოდა.

ტირილში **გინაფორალი** - გადასაფარავი მოჰქონდათ, რომელიც ფულადი სახის იყო. დღევანდელ ყოფაში მხოლოდ ფულადი შესაწირის არსებობა ფიქსირდება, თუ არ ჩავთვლით იმას, რომ შესაძლოა რომელიმე ნათესავი ან მეზობელი ქელეხის სუფრისთვის ოჯახს ღვინით ან სხვა პროდუქტით დახმარებოდა. დაკრძალვის დღეს რომელიმე ოთახში ორ ადამიანს დასვამდნენ **ფარაშ მაჭარალს** - ფულის ჩამწერებს და სატირლად მისულთაგან სიაში შეიყვანდნენ თანხის მითითებით (ბახია-ოქრუაშვილი, 2021:194). ეს შეწევნა ერთგვარ ვალად ითვლებოდა.

ქელეხის სუფრა დღესაც სამარხვოა. ადამიანის გარდაცვალების დღიდან, მიცვალებულის ოჯახში ყველა საქმეს საჯიმალოს - სამმოს წევრები აკეთებენ. სამოხიოს წევრები ერთმანეთს ჭირსა და ლხინში უდგანან გვერდში (ჭითანავა, ხორავა და სხვ. 2021:402-406). მეზობელი მამაკაცები რიგის მიხედვით, საღამოს ჭირისუფალთან ერთად ივახშმებდნენ და შემდეგ მიცვალებულს ღამეს უთევდნენ. ოჯახის უფროსი პირველივე დღეს ერთ მამაკაცს ყველაფრის ყურადღების მიქცევას ანდობდნენ და მის გარეშე ვერავინ ვერაფერს გადაწყვეტდა. ამავე დროს სამეზობლოს ოჯახებს რიგის მიხედვით დაკრძალვის დღემდე გამზადებული საკვები მოჰქონდათ, არა მარტო ოჯახის წევრებისთვის, არამედ იქ მყოფი ნათესავებისთვისაც.

ადამიანის გარდაცვალების შემდეგ ოჯახი ან ოჯახის ახლო ნათესავი პოეტური ნიჭით დაჯილდოებულ ადამიანს თხოვდა დაეწერა სამგლოვიარო ლექსი. ლექსი მიცვალებულის ღირსების წარმოსაჩენად იქმნებოდა. ამ ლექსს გასვენების დღეს რამდენიმეჯერ წაიკითხავდნენ

ჩონგურის თანხლებით. ბოლოს ოთახიდან ან ფაშატურიდან გამოსვენების დროს ამბობდნენ. ლექსის წაკითხვის დროს არ ტიროდნენ, ყველა უსმენდა. ამ წეს **ჩონგურიშ მოყუნაფა** - ჩონგურის მოყვანა ეწოდებოდა და მიცვალებულის პატივისცემის გამოსახატავად ოჯახი ან ოჯახის ახლობელი შეუკვეთდა.

მეზობლებიდან, ვინც კერვა იცოდა, ის ჭირისუფლებს **ონწერალის** - შესასურდის შეკერვაში ეხმარებოდა. ონწერალი, ოჯახის წევრების (როგორც ქალებისათვის, ისე მამაკაცებისთვის) და ახლო ნათესავებისთვის მიცვალებულის ოჯახში იკერებოდა. შეკერვამდე იკითხავდნენ ვინ იგლოვებდა. ოჯახი, ვისაც შავს შეუკერავდა, ის ვალდებული იყო მთელი წლის განმავლობაში ეგლოვა. ვინც შავს არ შეიკერავდა ის თალხს იცვამდა.

ქელეხს, როგორც ძველად ისე ახლაც წინა ეზოში გადახურულ შეფაში - სეფაში აწყობდნენ. შორიდან მოსულ სტუმრებს ქელეხით დაკრძალვამდე უმასპინძლებოდნენ, რადგან მიცვალებულის სახლიდან გამოსვენების შემდგომ სასაფლაოზე ვერ მიდიოდნენ.

ძველად სასაფლაო, როგორც ზემოთაც აღინიშნა, ჩვეულებრივ ყველა სოფელში ეკლესიის ეზოში იყო, მაგრამ მოსახლეობის ცვალებადობასთან დაკავშირებით გალის რაიონის ყველა სოფელში სასაფლაოს ტერიტორია ეკლესიის შორიახლოს, გარეთ გაიტანეს და დღეს საგვარეულო სასაფლაოს წარმოადგენს.

ეთნოგრაფიული მასალების ანალიზი საფუძველს გვაძლევს ვიმსჯელოთ სიკვდილის მიზეზებზე, გარდაცვლილისა და საზოგადოების დამოკიდებულებაზე, სიცოცხლის არსზე და ოჯახურ ურთიერთობებზე. ანალიზთან ერთად ნაშრომში პირადი საველე მასალების, დაკვირვებებისა და ანალიზის საფუძველზე გამოტანილია დასკვნები. ბუნებრივია წარმოდგენილი მასალები მიცვალებულის დაკრძალვისა და გლოვის წესების შესახებ არაა სრული და ამომწურავი, მაგრამ ინტერეს შემცველია იმით, რომ შევეცადეთ მიმოქცევაში შემოგვეტანა ამ რაიონში შეუსწავლელ პრობლემასთან დაკავშირებული ახალი მასალები.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. ბახია-ოქრუაშვილი ს., ეთნოგრაფიული მონაცემები სამურზაყანოდან, კრ: აფხაზეთის კულტურული ფასეულობანი: ენა, ლიტერატურა, ისტორია, კულტურის ძეგლები, საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენციის მასალები, თბ., 2021;
2. გიორგაძე დ., დაკრძალვისა და გლოვის წესები საქართველოში, თბ., 1987;
3. დონარქანჯელოლამბერტი, სამეგრელოს აღწერა, იტალიურიდან თარგმნა ალექსანდრე ჭყონიამ, თბ., 1991;
4. მაკალათია ს., საქართველოს ისტორია და ეთნოგრაფია, თბ., 1941;
5. მაკალათია ს., ხევსურეთი, თბ., 1984;
6. სახოკია თ., „სამურზაყანო“, ჟურნალი „მომბე“, 1896;
7. სახოკია თ., მიცვალებულის კულტი სამეგრელოში, ეთნოგრაფიული ნაწერები, თბ., 1956;
8. შავიანიძე დ., სამეგრელო (ისტორიულ-ეთნოგრაფიული ნარკვევი), თბ., 2015;
9. შარდენის მოგზაურობა, ფრანგულიდან თარგმნა, გამოიკვლევა და კომენტარები დაურთო მზია მგალობლიძემ, თბ., 1975;
10. ჭითანავა დ., ხორავა ბ., ციმინტია ქ., შენგელია ი., სამეგრელოს სოფელი ძველად და ახლა, თბ., 2021;
11. ხმით ნატირლები, კრებული შეადგინა ნ. აზიკურმა, თბ., 2002;
12. ხიზანიშვილი (ურბნელი) ნ., ფშავ-ხევსურეთი, ეთნოგრაფიული ნაწერები, თბ., 1940;
13. წულაძე ა., მიცვალებულის კულტი გურიაში, ეთნოგრაფიული გურია, თბ., 1971.